

A gyermekjogi egyezmény érvényesülése

A *Save the Children* (Védjük meg a gyerekeket) világszervezet, az ENSZ gyermekjogi egyezmény létrejöttének huszadik évfordulója alkalmából 2009-ben megjelentetett kiadványában¹ rögzíti, hogy elemzésük szerint az egyezményt megelőzően a döntéshozók legjobb meggyőződésük szerint határoztak és cselekedtek a gyerekek érdekében, de alig konzultáltak azokkal a közösségekkel és gyerekekkel, amelyek és akik a leginkább érintettek voltak. Ezért a gyerekek a felnőttek tartozékainak tűntek akkor, nem önálló személyeknek. Az elmúlt két évtized lehetőséget teremtett arra, hogy a gyerekek szemével is szemügyre vegyük a világot, meghallgassuk, hogy ők mint gondolnak a saját problémáikról és azok lehetséges megoldásairól.

A gyermekjogi egyezmény a világ legtöbb országa által ratifikált nemzetközi egyezmény. Gyakorlatilag univerzális emberi jogi szabályozás – két ország, az Egyesült Államok és Szomália kivételével minden ország ratifikálta –, amely minden 18 év alatti egyén számára garantálni hivatott a diszkrimináció valamennyi formájától mentes speciális védelmet és segítséget. Ezen túlmenően az egészségügyi és szociális ellátásokhoz való hozzáférést, a személyiség kibontakoztatásához szükséges feltételeket, a kibontakozó képességek minél teljesebb szolgálatát, valamint az örömteli gyerekkort, biztonságos és egészséges, erőszakmentes környezetet.² Az egyezmény olyan konszenzuális keretet jelent, amelynek végrehajtási feltételei és szándéka persze nagyon különböző a különféle országokban. Mégis, az elmúlt két évtized azt igazolja, hogy a dokumentum lehetővé tette egy közös nyelv, közös értelmezési keret létrehozását, amelyet számtalan olyan segédeszköz és kiegészítő egyezmény, ajánlás, kutatás, képzési és információs eszköz segít, amelyek erősítik az egyezmény által célként megjelölt alapelveket és célkitűzéseket.

¹ Rights in real life. How the UNCRC has improved the situation for children. Save the Children, Stockholm, 2009

² <http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp>

Az egyezmény alapvető szemléleti és minőségi változást is elindított, a gyerekek mint jogokkal felruházott személyek tekintetében, akik nem „*minifelnöttek minijogokkal*” (de Boer-Buquicchio, 2003). A gyermeki jogok érvényesítése, az egyezmény implementálása azonban nagyon hosszú folyamat. A ratifikáció pedig nem zárja ki, hogy a gyerekek ellen még ma is súlyosan jogsértő módon járjanak el – még ha nagyon eltérő mértékben is – az egyes országokban. E rövid tanulmány keretében csak jelzésszerűen térhetek ki a globális, európai és hazai hatásokra, jóval alaposabb elemzésre is szükség lenne, hiszen a magyar nyelvű szakirodalom nagyon szűkös e témakörben, kutatás, elemzés alig készült eddig.

Áttekintés

A gyermeki jogokkal kapcsolatban a magyarországi recepció nagyon visszafogott, ismertsége nagyon alacsony. Ez persze nem csak a gyerekekkel kapcsolatos felfogást jellemzi nálunk, és sokféle, e tanulmány keretében nem elemezhető oka és következménye van.

Az alapvető és mindenkit megillető emberi, gyermeki jogokkal és ezek érvényesítésének jelentőségével, kihatásaival sokszor a döntéshozók sincsenek tisztában, és az a tény, hogy a XXI. század második évtizedében sem érte el a közgondolkodást az emberi jogok érvényesülésének rendkívül kiterjedt és az egyéni szabadságjogokat messze meghaladó hatóköre, súlyos következményekkel jár. Nálunk elmaradtak azok a társadalmi, szakmai viták, amelyek segíthetnének annak megértésében, hogy az emberi, gyermeki jogok közös nyelvet, gondolkodási és cselekvési keretet jelentenek, messze túlmenően a jogi, politikai kereteken, miközben már ennek tekintetbe vétele is jelentős előrelépést jelentene.

A gyermekjogi egyezmény ötvennégy cikket tartalmaz a gyermek jogairól, amelyek többféleképpen csoportosíthatók. Egyrésztől három fő csoportba sorolhatók:

Védelem: a gyermekek biztonságának védelme, egyebek között a bántalmazás, az elhanyagolás és a kizsákmányolás elleni védelem.

Ellátás: a gyermekek sajátos szükségleteinek kielégítése, például az oktatás és egészségügyi ellátás biztosítása.

Részvétel: a gyermek a fejlődésével egyre inkább tud és képes dönteni egyes kérdésekben, és részt venni a társadalom életében.

Más megközelítésben, az egyezmény alapelvei szerint, az alábbi felosztást használhatjuk:

1. A diszkrimináció tilalma (2. cikk): A gyermekeket kivétel nélkül minden jog megilleti. Az államnak kötelessége a gyermekeket megvédeni a diszkrimináció minden formájától.
2. A gyermek legfőbb érdeke (3. cikk): Minden, a gyermekkel kapcsolatos intézkedés alapja a gyermek legfőbb érdeke. A gyermek érdeke minden esetben elsőbbséget élvez az érintett felnőttek érdekével szemben, ami gyakran érdekkonfliktust jelez, és nemegyszer a gyerekek érdekei is szembekerülhetnek egymással, ezért a gyerekek mindenekfelett álló érdekét csak korlátozottan érvényesítik.
3. Az élethez, a túléléshez és a fejlődéshez való jog (6. cikk): A gyermeknek veleszületett joga van az élethez, és az államnak kötelessége garantálni a gyermek életének védelmét és fejlődését.
4. A gyermek véleményének tiszteletben tartása (12. cikk): A gyermeknek joga van a véleménynyilvánításhoz, és ahhoz, hogy az őt érintő kérdésekben a véleményét figyelembe vegyék.

Ez utóbbi, a gyermekek részvételhez való joga az a terület, amellyel sem az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata (1948), sem a gyermek jogairól szóló nyilatkozat (1959) nem foglalkozott korábban. Az egyezmény másik újítása, hogy a személyes névmások hím- és nőnemű alakjait együtt használja, jelezve a gender típusú megközelítés, a nemek közötti egyenlőség fontosságát, különös tekintettel a lánygyerekeket sokszor érő hátrányos megkülönböztetésre.

Az egyezmény 1989. évi életbe lépése után, 2000-ben két úgynevezett kiegészítő jegyzőkönyv született olyan kérdésekről, amelyek nem szerepeltek az egyezményben, de kiemelt jelentőségűek, és a hatásuk is érzékelhető. A gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásáról szóló (Magyarországon kihirdette a 2009. évi CLX. törvény), valamint a gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló (Magyarországon kihirdette a 2009. évi CLXI. törvény) kiegészítő jegyzőkönyv.

Jelen cikk születésekor egy harmadik kiegészítő jegyzőkönyv is előkészítés alatt áll, amely a gyerekek egyéni panaszmechanizmusát biztosítaná – ezzel is erősítve az egyezmény érvényesítésének eredményességét. Noha ezzel kapcsolatban sokféle elvi és praktikus vita folyik, főképpen arról, hogyan tudnak a gyerekek panaszt tenni, illetve ki képviselheti őket, és lehetséges legyen-e a kollektív panaszjog.

A gyermekjogi egyezmény végrehajtásának monitorozását a 18 tagú gyermekjogi bizottság a részes államok ötvenkénti jelentése mellett, a nemzetközi és helyi civilszervezetek árnyék- – vagy másképpen alternatív – jelentései és egyre gyakrabban a gyerekek által leírtak, elmondottak alapján folytatott dialógus figyelembevételével végzi. Az egységesített útmutató alapján a kormányok és a civilszervezetek is a legtöbb országban elkészítik azt a strukturált beszámolót, amelyből – valamint a beszámolóról folytatott személyes bizottsági meghallgatások alapján – láthatóvá válik, hogy az adott országban miképpen érvényesülnek a gyermeki jogok. Ezután a bizottság zárószervevényeket fogalmaz meg, amelyek kijelölik a következő évek feladatait, a végrehajtás monitorozását. Ehhez szükség szerint a nemzetközi civilszervezetek (például: UNICEF, *Save the Children*) technikai segítséget is nyújtanak.

A gyermekjogi információs hálózat³, a CRIN jelentős szerepet játszik az ismeretek terjesztésében és a gyermeki jogok nemzetközi monitorozásában csakúgy, mint az az ernyőszervezet (*NGO Group for the Convention on the Rights of the Child*), amelynek elsődleges feladata a részes államokban működő civilek segítése saját országuk alternatív jelentésének elkészítésében, illetve azok megvalósításának ellenőrzésében.⁴

Mindezeken túlmenően számos könyv, cikk, tananyag segíti szerte a világban az egyezmény és az ahhoz kapcsolódó kiegészítő jegyzőkönyvek értelmezését, megértését, alkalmazását: így a gyermekjogi bizottság által készített átfogó kommentárok, a speciális kérdésekről rendezett vitanapok, konferenciák⁵, illetve a világ mind több felsőoktatási intézményében önálló

³ <http://www.crin.org/>

⁴ <http://www.childrightsnet.org/>

⁵ <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>,
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/discussion.htm>

mesterképzésként is működő gyermekjogi kurzusok. Egyre több kutatás elemzi az országok és civilek jelentéseit, a záróészrevételek hatását, hatékonyságát is (Perrault, 2007).

Önálló elemzést érdemelne az a tevékenység, amely a gyerekek mind fokozottabb részvételét mutatja az egyezményrel összefüggő tevékenységekben, így a gyerekek által a bizottságnak írt növekvő számú jelentésben, valamint személyes részvételük vagy videoüzenetük, publikációik és mindazok a képzési és más programok, amelyek a jogaikkal kapcsolatos ismereteik és készségeik fejlesztését szolgálják.⁶

Nem vitatható, hogy a világ országaiban a gazdasági, társadalmi helyzetnek megfelelően lehet csak számon kérni a gyermekjogi egyezmény érvényesülését, de sokféle módon garantálhatók a jogok – a legnehezebb élethelyzetekben is. Például bizonyíthatóan enyhíti a traumatizációt és elősegíti a gyerekek későbbi sikeres életpályáját, ha akár háborús konfliktusokban álló országokban, vagy menekülttáborokban lehetőség van az oktatás, játék megszervezésére, ami nem elsősorban pénz kérdése, de fontos gyermeki jogokat ad és védelmez.

A gyermekjogi egyezmény ratifikálásán túl fontos indikátor az egyéb nemzetközi emberi jogi egyezményekhez és más dokumentumokhoz, intézményekhez való csatlakozás, illetve azok hiánya. Ebben a tekintetben gyermekjogi szempontból kiemelkedik a két kiegészítő jegyzőkönyv⁷, de meghatározók még az oktatással, továbbképzéssel, fogyatékossgal, a gyermekmunka legrosszabb formáival foglalkozó dokumentumok, vagy a kínzás elleni egyezmények ratifikálása is. Ugyancsak izgalmas kérdés az úgynevezett „fenntartások” területe. Sok ország csak bizonyos fenntartások mellett csatlakozott az egyezményhez, ha belső jogrendje, kultúrája, lehetőségei nem tették lehetővé a fenntartások feloldását. E tekintetben vannak fajsúlyos problémák, mint például a korai házasságkötés, a gyermekkatonák alkalmazásának engedélyezése, vagy az örökbefogadás jogi lehetetlensége az arab országokban, ahol csak a *kafala* szabályai szerint

⁶ Jó példája ennek a http://www.mobilitas.hu/kompasz/kiskompasz/kkkezikonyv_pdf.

⁷ A gyermekek fegyveres konfliktusban való részvételéről szóló Jegyzőkönyv (2002-ben lépett hatályba) és A gyermekkereskedelemlről, gyermekprostituációról és gyermekpornográfiáról szóló kiegészítő Jegyzőkönyv (ami szintén 2002-ben lépett hatályba). A Magyar Országgyűlés 2009 decemberében ratifikálta mindkét jegyzőkönyvet.

lehet gyereket családba fogadni. Ezen kívül vannak egészen bizarr természetűek is, mint például Új-Zéland esetében, amely nem vonja vissza fenntartását az ENSZ munkaügyi szervezetének (ILO) a gyermekmunka minimális életkorhoz kötése tekintetében. Megközelítésük szerint a fenntartás megszüntetése problémát okozna azokban az esetekben, amikor egészen fiatal, már tíz-tizenegy éves gyerekek (döntően zsebpénz gyűjtése érdekében) munkát vállalnak – például újsághordást. Ez a példa azt is jelzi, mennyire fontos, hogy pontosan definiálják, mi mit jelent, hiszen például Ecuadorban a kormány pénzügyi támogatást ad a családoknak azért, hogy a gyerekek járjanak iskolába akkor is, amikor tradicionálisan aktívan kivesszik a részüket a mezőgazdasági munkákban, sőt bányászatban – és ez nem nélkülözhető eleme a családi bevételeknek.

Az ENSZ millenniumi fejlesztési célok szorosan kapcsolódnak a gyermekjogok érvényesítéséhez, mivel a szervezet 2000-ben elérte, hogy a világ vezető politikusai egy átfogó programot fogalmazzanak meg az alapvető értékekről, elvekről, valamint a világszervezet három alapvető tevékenységéről: a békéről és biztonságról, a fejlődésről és az emberi jogokról. Ebben a dokumentumban nyolc olyan átfogó fejlesztési célt határoztak meg határidőkkel és az eredményességet mérő indikátorokkal, amelyek a jóllét valamennyi dimenzióját lefedik minden ember esetében. Ezek a mélyszegénység és éhezés felszámolása, az univerzális általános iskolai oktatás, a nemek közötti egyenlőség és a nők megerősítése (*empowerment*), a csecsemő- és anyai halálozás csökkentése, és az anyai egészségi állapot javítása, a HIV/AIDS, malária és más betegségek elleni harc, a fenntartható környezet megteremtése. Ezen túlmenően egy globális partnerség kialakítása is szerepel a célok között, ami a segítségnyújtást, kereskedelmet és adósságcsökkentést célozza.

A millenniumi célok része a megfelelő jövedelem, foglalkoztatottság, élelmezés, az alapvető egészségügyi ellátáshoz, vízhez, oktatáshoz, lakhatáshoz való hozzáférés, és a megfelelő környezeti állapotú életkörülmények megteremtése is. Részben a pénzügyi és gazdasági válság következtében a célokat nem sikerült elérni, de több területen is jelentős előrelépések történtek, ilyen például az élelmiszerbiztonság, a női munkavállalás, az anyai és csecsemőhalálozás, a fenntartható környezet és az energiahatékonyság.

Sajnálatos módon, régióként nagyon eltérők az eredmények, és a szegénység csökkentése terén nagyon elmaradtak a várakozásoktól. A mélyszegénység 2015-re tervezett megszüntetése sajnálatosan kudarcos célkitűzés volt. Az általános iskola elérhetősége, a nők bevonása a döntéshozatalba változatlanul sok helyen alacsony arányú, valamint az alapvető egészségügyi ellátáshoz és a fogamzásszabályozáshoz való hozzáférés egyenlőtlenége az egészséges ivóvíz elérhetősége, a vidéki közegészségügyi viszonyok, és sajnálatosan a HIV- és tbc-fertőzöttek növekvő száma sem ad okot derúlásra – és mindezek súlyosan és többszörösen érintik a gyerekeket.

A millenniumi fejlesztési célok sok ponton érintik a gyermeki, emberi jogokat, hiszen az ENSZ mindezeket a célkitűzéseket univerzális, mindenki számára minimálisan elvárható jogosultságként fogalmazza meg, ami egybeesik a gyermekjogi egyezményben foglaltakkal, és erősítik a végrehajtással kapcsolatos kötelezettségeket. Több elemző is kiemeli, hogy a millenniumi fejlesztési célok elérésének multiplikátor hatása lenne.⁸

A gyermeki jogok érvényesülése az Európai Unióban

A gyerekek jogairól két felmérést készített az Európai Bizottság. Az első azt vizsgálta, 2008 és 2009 között hogyan változtak a megkérdezett 15-18 éves fiatalok ismeretei a saját jogaikról. Nem volt érdemi eltérés az országok között abban, hogy az érintett fiatalok csaknem kétharmada tudta, hogy a 18 évesnél fiatalabbakra speciális jogok vonatkoznak. Magyarország (60 százalék), Hollandia és Dánia volt csak kivétel, ahol a gyerekek több mint fele nem tudott erről.

A gyerekek tudása minden országban nagyon szelektív, és míg azt több mint nyolcvan százalékuk tudta, hogy például a videojátékok használata életkorhoz kötött, azt azonban csak alig egyharmaduk, hogy a válás okán külön élő szülők esetén a gyerekeknek joguk van a velük való kapcsolatra és beleszólásra. A gyerekek túlnyomó többsége úgy gondolta, hogy a jogait megfelelően védik, csak ötödük érezte úgy, hogy e téren hiányok mutatkoznak. Ijesztően magas (80 százalék) azoknak a száma, akik nem kértek volna segítséget, ha a jogaik csorbítását tapasztalják.

⁸ <http://www.unis.unvienna.org/unis/hu/news/2005/MDGhung.html>

A gyerekek nem tudják, hogyan kellene megvédeniük a jogaikat, és kitől kérhetnének segítséget. Ugyancsak a gyerekek nyolcvan százaléka válaszolta, hogy egyáltalán nem is ismernék fel a jogsérelmet, mert nem tudják, mihez van joguk. Érdekes, hogy e tekintetben nem tér el a gyermekjogi egyezményről tudók aránya azoktól, akik nem ismerték az egyezményt.

Arra a kérdésre, hogy mely területeken kellene különösen odafigyelni a fiatalok jogaira, első helyen az oktatást (77 százalék), második helyen a biztonságot (44 százalék), majd az egészségügyi és szociális (42 százalék) kérdéseket említették. E területeken nőtt az igény a segítségre a vizsgálat két egymás után következő évében. A legkevésbé a környezetvédelem, a bevándorlás, a média vonatkozásai váltottak ki érdeklődést a gyerekekből. A fiatalok szerint a legfontosabb az erőszaktól való védelem lenne, ezt 45 százalékuk jelezte, és tízből négyen a szexuális kizsákmányolást, egyharmaduk pedig a drogokkal – alkohol, dohányzás, más drogok – összefüggő kérdéseket is említette, mint amelyeket a hazai környezetben kezelni kellene. Az előbbieket a megkérdezett országok több mint felében, utóbbit kilenc uniós országban jelezték.

A gyerekek nagy része a szüleit, családját, barátait, a sportban és más tevékenységeikben részt vevő felnőtteket saját életében pozitív hatású szereplőnek érzékeli, de sokkal ambivalensebbek a tanárokkal, valamint az igazságszolgáltatással, a jogaik érvényesítése terén dolgozókkal kapcsolatosan, ideértve a rendőrséget is. A médiát egyszerre látják pozitív és negatív hatásúnak. Nagyon figyelemreméltó, hogy a résztvevő fiatalok nem sokat tudnak és nem is sokat gondolnak az emberi jogokról, és kevésbé hozzák kapcsolatba e jogokat saját élethelyzetükkel, továbbá saját ismereteik tekintetében ugyanolyan hiányosnak látják ezeket az ismereteket, mint az általuk ismert fiatalok körében (78-79 százalék).

Túl bonyolultnak, hosszúnak tűnnek azok az eljárások, amelyek keretében a jogaikat érvényesíthetnék, megvédhetnék. Ezt 52-86 százalékban jelezték a különböző országokból. Ugyancsak nagyon magas azoknak a sérelmeknek az aránya, hogy az illetékes hatóságok nem reagálnak a jogsérelmekre, vagy nem orvosolják őket (33-78 százalék). A megkérdezettek

nagy többsége kiemelten fontosnak tartja, hogy a gyermeki jogokat az EU elsőrendűként kezelje.⁹

2010 februárjában az európai gyermekjogi stratégia előkészületeinek részeként az alapjogi biztos hivatala készítettett egy másik felmérést: a gyerekek 170 fókuszcsoporthoz tartozó fiatalok, köztük fogyatékosok is megvitatták, hogy a gyermeki jogokkal kapcsolatos ismereteikről, tapasztalataikról. Az érintettek 15-17 éves, különféle társadalmi, gazdasági, etnikai (roma, sinti) és migráncsoportokhoz tartozó fiatalok, köztük fogyatékosok is megvitatták, hogy ők mit tekintenek a legfontosabb jogoknak, azok hogyan érvényesülnek, melyek a jogérvényesítés legfőbb akadályai, és hogyan lehetne megoldani ezeket, miképpen tudnák a felnőttek jobban védeni és érvényesíteni a gyermeki jogokat.

A beszélgetések eredményeit összefoglaló beszámoló szerint a gyerekek Európában

- relatíve kevésbé terhelték felelőségekkel és kényszerekkel,
- lehetőségük van az örömteli gyermekkorra,
- megkapják a szükséges támogatásokat,
- vannak lehetőségeik,
- a technológiai lehetőségek elérhetőek számukra, a javukat szolgálják.

Az életük kevésbé előnyös vonásai:

- A felnőttek nem bíznak bennük eléggé.
- Nagy a nyomás a sikeresség elérésére.
- A többnyire fizikai és kisebb mértékben lelki terror (bullying) nyomasztja őket.
- A saját életükkel kapcsolatos korlátozott döntési lehetőségek.
- A (drog és más szenvedélybetegségekkel kapcsolatos) függőség veszélye, a fizikai és mentális, lelki jóllét veszélyeztetettsége.
- A felnövekedés sürgetettsége.

Kevesen gondolnak bármit az emberi jogokról, és kevésbé társítják ezeket saját helyzetükkel, vagy másokéval, akiket ismernek. Még kevésbé ismerik a gyerekek speciális jogait, de arról meg vannak győződve, hogy az emberi jogok a gyerekeket is megilletik, és különösen a tanuláshoz való

⁹ http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_273_en.pdf

jogot hangsúlyozták. Ezen túl a legfontosabbnak a gyermeki léthez való jogot tartották. Jogot ahhoz, hogy ne kelljen aránytalan felelősséget vállalni – itt nem a szokásos előbb a felelősség, aztán a jogok megközelítés vizsgálását kellene látni, hanem azt a terhet, amelyet a nem az életkornak, élethelyzetnek megfelelő teher jelent egy gyereknek, például a szülők válása, szegénység, kirekesztettség, társadalmi konfliktusok stb. esetén.

Ugyancsak fontosnak tartják a vélemény szabadságot, a lakhatáshoz és ételhez, egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést, a családban élés lehetőségének jogát és az erőszaktól való védelmet.

A részvétel joga sok beszélgetésben hangsúlyt kapott, a gyerekek szeretnék az őket érintő kérdésekben konzultálni, mielőtt döntés születik, az oktatással összefüggő választásoktól a választójogig. E tekintetben elsősorban az oktatás különböző területein, illetve a családi életben bekövetkező változások esetén volt erőteljes e kívánság.

A vizsgálat egyértelműen megmutatta azt a választóvonalat, amely azokat a gyerekeket érinti, akik valamilyen okból a többségnél kiszolgáltatottabbak, sokszorosan ki vannak téve az erőszak, bántalmazás veszélyének, akik nagyon szegények, marginalizált társadalmi helyzetben élnek, a gyermekvédelmi szakellátásban nőnek fel, hajléktalanok, fogyatékosok, kisebbségekhez tartozók, mint a roma, sinti vagy a migráns családok gyerekei.

A gyerekek többnyire egyetértettek abban, hogy jogaik biztosításában elsődleges szerepük van a szülőknek, pedagógusoknak és az „államnak”, mindenki esetében, de kiemelten a jobban kiszolgáltatott csoportokba tartozók esetén. Szeretnék, ha a felnőttek jobban odafigyelnének a véleményükre, meghallgatnák és komolyan vennék őket, és figyelnék a gyerekek jogait veszélyeztető jelekre, jelenségekre.

A következőkben foglalták össze ezeket:

- Bíznanak jobban a gyerekekben, és vonják be őket a döntéshozatalba.
- Tartsák tiszteletben a gyerekek gyerekkorhoz való jogát.
- Legyen többször és többféle módon szó a gyermeki jogokról.
- Több segítséget, támogatást kérnek azokban az esetekben, amikor erre szükségük van.

2011. február 15-én jelent meg egy közlemény – a korábban tervezett és nagyon várt stratégia helyett – a gyerekek jogairól Európában.¹⁰ Az Európai Bizottság a 2006 júliusában kiadott *Egy európai gyermekjogi stratégia felé* című dokumentumban tett ígéretet: „Egy komprehenzív stratégia kialakítása a cél, annak érdekében, hogy az Európai Unió hozzájáruljon a gyermeki jogok biztosításához és kiteljesítéséhez valamennyi belső és külső tevékenysége során, és támogassa a tagországokat ezen a téren.”¹¹

Az V. Gyermekjogi Fórum keretében a civil társadalom, az érintett szervezetek képviselőivel folytatott konzultáció és számtalan szakmai megbeszélés, tanulmány, kutatás után kialakított közlemény sajnálatosan kevésbé felel meg a felfokozott várakozásoknak. A program sok fontos elemet tartalmaz, de nem került sor arra, hogy az ENSZ gyermekjogi egyezményének eredményes és mind teljesebb körű alkalmazását el lehessen érni mind a 27 tagországban, illetve hogy ez az egyezmény az EU jogi szabályozásának részévé váljon, hasonlóan a fogyatékoságról szóló ENSZ-egyezményhez.

Kétségtelenül jelentős előrelépés érzékelhető, és sok fontos probléma megoldását, de legalábbis kezelését megcélozza, továbbá a korábbiaknál szorosabb együttműködést jelent az Európa Tanáccsal, de elmulasztotta azt a lehetőséget, hogy komplex módon járuljon hozzá a gyermeki jogok mind teljesebb érvényesüléséhez az unió egészében és az egyes tagországokban.

A közlemény tizenegy területet sorol fel, amelyen meg kívánja erősíteni az EU tevékenységét, de ezek mindegyike olyan, ahol már folynak programok, akciók, és összességében, ha javítanak is a helyzeten, alapvetően nem változtatják meg a legjelentősebb problémákat. Így mindenekelőtt a minden gyereknek járó hozzáférést a fejlődési szükségleteiket segítő ellátásokhoz, lehetőségekhez, valamint a megfelelő védelmet a különféle ártalmakkal, elsősorban a bántalmazás, elhanyagolás és kizsákmányolás minden formájával szemben.

A tizenegy konkrét akcióprogram a következő:

¹⁰ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/156&format=HTML&aggued=0&language=HU&guiLanguage=en>

¹¹ http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/childrenfsj_children_intro_en.htm

- a) olyan jogszabályok elfogadása, amelyek nagyobb védelmet nyújtanak a gyerekeknek (mint különösen veszélyeztetett csoportnak) a bírósági eljárásokon;
- b) jogszabályok kidolgozása azoknak a gyerekeknek a védelmében, akiket bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak vagy vádolnak;
- c) jogszabályok módosítása, hogy a válás, illetve különválás után a szülői felügyeletre vonatkozóan hozott bírósági határozatokat minden uniós ország elismerje és végrehajtsa;
- d) az Európa Tanácsnak a gyermekbarát igazságszolgáltatás megteremtését célzó iránymutatásait népszerűsítő és azoknak a polgári és bűnügyi jogalkotásban való figyelembevételét szorgalmazó intézkedések;
- e) olyan képzési tevékenységek támogatása, amelyek bírókat és más szakembereket készítenek fel arra, hogy segítsék a gyerekeket az eljárásokban;
- f) a felügyelet nélküli – ezen belül az EU területén menedéket kereső – gyerekekért felelő hatóságok személyek képzésének javítása;
- g) a gyerekek megkülönböztetett figyelemmel való kezelése a romák beilleszkedését elősegíteni hivatott uniós terv kidolgozásakor;
- h) az eltűnt gyermekek felkutatására fenntartott európai telefonvonal, a 116 000 mindenhol ingyenesen hívható és valamennyi uniós tagállam nyelvén beszélő telefonszám gyors bevezetésének támogatása (az intézkedés keretében a bizottság az elrabolt és a veszélyben lévő gyermekekről hírt adó nemzetközi riasztórendszerek kiépítését is szorgalmazza);
- i) intézkedések az internetes zaklatás, a gyerekek csábítására, a gyerekeket célzó káros tartalmú weboldalak és más kockázatok felszámolására az uniós „biztonságosabb internet” programja keretében;
- j) a gyerekek elleni erőszak és a gyermekszexuálizmus elleni küzdelem támogatása, továbbá a fegyveres konfliktusok áldozatainak védelme az EU tengerentúli és humanitárius segélyprogramjain belül;
- k) a gyerekek jogairól szóló uniós honlap létrehozása és üzemeltetése.

A fentiekén kívül az Európai Unió törekszik arra, hogy a jövőben a gyerekek érdekeit valamennyi szakpolitikájában és jogszabályjavaslatában figyelembe vegye.

Mindezek összhangban vannak a gyermeki jogokra vonatkozó szabályokkal, amelyek az EU Alapjogi Chartájának is részei. Az Európai Unió az alapjogi dokumentumaiban és számtalan egyéb helyen foglalkozik a gyermeki jogokkal és azok érvényesítésével, több ponton közösen az Európa Tanáccsal (Gyurkó, 2011: 1195–1254).

Az EU Alapjogi Ügynöksége egy gyermekjogi indikátorkészletet fejlesztett ki annak érdekében, hogy értékelhetővé és mérhetővé váljon, miképpen hatott az egyezmény az európai uniós politikákra és szakpolitikákra, illetve milyen módon érinti mindez a gyerekek helyzetét a különféle területeken. E mérésnek és értékelésnek persze sokféle gátja és akadálya van, a rendelkezésre álló összehasonlítható adatok mennyisége nagyon szegényes és a minőségük is változó, az információk összegyűjtése sem egyszerű, de szimbolikus és tényleges jelentősége kiemelkedő, megteremtve az elvi lehetőséget a gyerekekkel kapcsolatos politikák, források és programok áttekinthetővé és értékelhetővé tételéhez.¹²

Magyarországi érvényesülés

A magyar kormány eddig kétszer számolt be az egyezmény alkalmazásáról. Először 1998-ban, majd 2006 januárjában. Első ízben 1993-ban kellett volna országjelentést benyújtania, és eddig még soha nem készült nemzeti akcióterv a gyermekpolitikai stratégiáról, ahogyan koordináló szervezet sem alakult. Nem gondoskodtak a végrehajtás monitorozásáról és az utánkövetésről, valamint a gyermekjogi bizottság ajánlásainak figyelembevételét lehetővé tevő mechanizmusról sem.¹³ A gyermekvédelmi törvény szellemiségében és betűje szerint is összhangban áll ugyan az egyezmény-nyel, végrehajtása és érvényesülése azonban nagyon korlátozott (Katonáné – Herczog, 2011). Nincs a gyermekjogokkal fő területként foglalkozó ombudsman, noha az állampolgári jogok általános biztosa magáénak érzi e területet, és kiemelt figyelmet szentel neki, minden lehetséges alkalommal jelezve az önálló biztos szükségességét.¹⁴ 1999 óta van oktatási jogokkal

¹² http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/RightsofChild_summary-report_en.pdf

¹³ <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16268>

¹⁴ www.obh.hu

foglalkozó biztos, de a tevékenysége szinte semmilyen módon nem reflektál a gyermeki jogokkal összefüggő kérdésekre.¹⁵ A gyermekvédelmi törvényt módosító 2002. évi IX. törvény rendelkezett a gyermekjogi képviselő jogintézményéről. A gyermekjogi képviselő azonban csak a gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek törvényben meghatározott jogainak védelmét látja el. Létszámuk és lehetőségeik tekintetében nagyon korlátozottak a kereteik.¹⁶

A Legyen jobb a gyermekeknek hosszú távú nemzeti program a gyermekszegénység felszámolására gyermekjogi megközelítésű, és ezzel összhangban lévő célokat fogalmaz meg, ezek végrehajtáskori figyelembevétele azonban nagyon esetleges, mert elsősorban szociális program.¹⁷

Az elmúlt két évtizedben nagyon korlátozottan nyílt lehetőség a gyermeki jogok megismertetésére, azok sem tanulnak róla alapképzésük keretében, akiknek napi munkájukban is szükségük lenne rá, vagyis a jogalkotók, jogalkalmazók, a gyerekekkel közvetlenül foglalkozó szakemberek. Az egyezmény alkalmazását és a monitorozást is segítő kézikönyv harmadik, átdolgozott kiadásának magyar nyelvű megjelentetése jelentős lépés lehet, ha a szakemberek kihasználják a kötetben rejlő lehetőségeket.¹⁸ Ebből is következik, hogy a szülőknek és gyerekeknek, a közvéleménynek is csak nagyon részleges és sokszor félreértéseken alapuló tudása, információi vannak, nem meglepő módon az uniós tagországok közül a magyar gyerekek tudnak a legkevésébbet a jogaikról.¹⁹

Irodalom

Arlston, Ph. – Tobin, J. (2005): *Laying the Foundations for children's rights*. UNICEF, Innocenti Research Center, Firenze

Bíró E. (szerk.) (2010): *Jogágazat születik... A gyermeki jogokról és érvényesülésükről Magyarországon*. Jogismeret Alapítvány, Budapest

¹⁵ <http://www.oktbiztos.hu/>

¹⁶ <http://www.jogvedok.hu/www/kozalapitvany/gyermekjog/>

¹⁷ <http://www.biztoskedet.hu/uploads/attachments/lgyen%20jobb%20nemz%20strat.pdf>

¹⁸ Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához. UNICEF–CSAGYI, Budapest, 2009

¹⁹ Eurobarometer Survey–CSAGYI

- Bokorné Szegő H. (1992):** *A gyermekek védelme a nemzetközi jogban.* Acta Humana, 9. szám
- De Boer-Buquicchio, M. (2003):** *Justice for Europe's Children.* General Council of Europe, Glasgow, 1 December
<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47237/0023764.pdf>
- Filó E. – Katonáné Pehr E. (2006):** *Gyermei jogok, gyermekvédelem.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest
- Gyurkó Sz. (2011):** *A gyermekek jogaira és védelmére vonatkozó alapvető nemzetközi egyezmények.* In: **Katonáné Pehr E. – Herczog M. (szerk.):** *A gyermekvédelem nagy kézikönyve.* Complex Kiadó, Budapest
- Halmai G. – Tóth G. A. (szerk.) (2003):** *Emberi jogok.* Osiris Kiadó, Budapest
- Herczog M. (2005):** *Gyermekevédelmi kézikönyv.* KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest
- Herczog M. (szerk.) (2009):** *Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához.* UNICEF–CSAGYI, Budapest
- Katonáné Pehr E. – Herczog M. (szerk.) (2011):** *A gyermekvédelem nagy kézikönyve.* Complex Kiadó, Budapest
- Kecskeméti E. (2002):** *A gyermekek érdekei a politika felett állnak.* Család, Gyermekek, Ifjúság, 1. szám
- Kondorosi F. (1999):** *Jelentés a gyermekek helyzetéről.* Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, Budapest
- Perrault, N. (2007):** *Assessment of the usefulness of the concluding observations of the committee on the rights of the child.* UNICEF, New York
- Ruxton, S. (ed.) (2005):** *What about us? Children's Rights in the European Union, Next Steps.* EURONET, Brussels
- Somfai B. (2005):** *Családjogi és gyermekjogi szabályok.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- Vollner J. (2004):** *Nagyító alatt a gyermeki jogok érvényesülése.* Család, Gyermekek, Ifjúság, 2. szám